

УДК 39 (477)
ББК 63.3-7

Оксана Дрогобицька, Надія Неміш

**ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БОЙКІВ У ПРАЦІ І. ВАГИЛЕВИЧА
“БОЙКИ, РУСЬКО-СЛОВ’ЯНСЬКИЙ ЛЮД У ГАЛИЧИНІ”**

На основі праці відомого етнографа І.Вагилевича розкрито особливості етнопсихології бойків. Значну увагу також звернено на духовну й матеріальну культуру, громадське життя представників цієї етнографічної групи. Простежено властиві бойкам консерватизм, упертість і наполегливість, ощадливість, підприємливість та релігійність.

Ключові слова: бойки, етнопсихологія, Галичина.

Праця І.Вагилевича (1811–1866) “Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині” виступає цінним джерелом для вивчення етнопсихологічних особливостей бойків. Відомими є два повні рукописи розвідки І.Вагилевича про бойків польською мовою: перший, написаний рукою автора, датований 1839 р., знаходиться в Санкт-Петербурзі; другий – з авторськими помітками, походить, очевидно, з початку 40-х рр. XIX ст. і зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В.Стефаніка НАН України. За основу нашого дослідження ми взяли переклад, здійснений відомим етнографом Р.Кирчівим (перший рукопис) і опублікований у журналі “Жовтень” (1978 р., – Вип. 12) [2].

Маючи на меті проаналізувати ступінь відображення етнопсихологічних особливостей бойків у вказаному творі, вважаємо за доцільне розглянути погляди І.Вагилевича щодо походження назви цієї етнографічної групи та характерних рис її духовної й матеріальної культури.

Цікаво, що цей твір належно оцінили ще сучасники Івана Вагилевича. Наприклад, у своїй праці про Покуття відомий польський письменник й історик Август Бельовський (1806–1876) зазначив, що звертався до праць І.Вагилевича, щоб подати порівняльну характеристику гуцулів і бойків. Він наголосив, що автор, який народився в селі Ясень (тепер – Рожнятівський район Івано-Франківської області), “на самому пограниччі між бойками і гуцулами, проживав тут довший час і тому мав найбільше можливостей за ними спостерігати й вивчати їхні звичаї та обряди” [17, s.664].

Визначний український фольклорист та етнограф В.Гнатюк називав указаний твір І.Вагилевича в списку найважливіших досліджень про бойків [3, с.112]. Належну оцінку він отримав і в співробітників самбірського товариства “Бойківщина”, заснованого в 1927 р., зокрема, у М.Скорика [15]. Однак найбільш детальну характеристику твору, на наш погляд, дали сучасні етнографи Г.Дем’ян [3, с.108–112] і Р.Кирчів [8; 9].

На початку етнографічної частини своєї розвідки І.Вагилевич звернувся до пояснення етимології слова “бойко”. Розвиваючи думку чеського вченого, слов’янознавця П.Шафарика про недоречність виведення назви “бойко” від слова “буяк” – віл (у розумінні лінивий як віл), він підкреслює, що це слова різнокореневого походження. Водночас автор додає, що віл ніколи й ніде не трактувався як втілення лінощів, а, навпаки, служив у народі символом працьовитості й “буйної сили” [7, с.37].

Однією з версій І.Вагилевич називає слово “бойкий” у розумінні жвавий, енергійний, що постало від кореня “бой” і доданого суфікса “к”. На його думку, це повністю відповідає духові давнього часу з характерним підкресленням у назві сили та хоробрості, а також збігається з поширеним визначенням бойка на Підгір’ї як запеклого, тобто завзятого й непоступливого. Водночас дослідник відмічає, що це припущення підлягає сумніву насамперед через те, що самі бойки відмовляються від такої назви, а їхні сусіди вкладають в її значення здебільшого погордливий і зневажливий зміст [2, с.117]. Як відомо, бойки охочіше називали себе верховинцями, або ж за територіальним критерієм, наприклад, тухольцями [12, с.6; 17, s.664].

Описуючи чоловічий одяг бойків, І.Вагилевич підкреслював, що він відзначається простотою й ощадністю*. Однак заради справедливості варто відмітити, що автор водночас твердив про певну пишноту одягу жінок, у якому нерідко пробивалися заможність і добробут [2, с.117, 118]. Поряд із цим у бойків є багато приказок, які засуджують надмірну увагу до розкоші: “Файний звичай – не позичай, бо як віддає, то ще й тя кляне”, “Де багатство – там прокляцтво”, “Де є ошипок і капуста – там хата не пуста”, “Багатієш – не тішися, а біднієш – не журися” [10, с.36].

Дослідник виділив таку рису характеру бойків, як шанобливе ставлення до старших, підкреслюючи: “Глибоко шанують бойки сиве волосся” [2, с.118]. Він писав, що голос старійшин є незаперечним авторитетом у громадських справах, а старші за віком жінки управляють у домашньому побуті. У різних складних випадках старійшини радяться і їхнє рішення здебільшого не викликає заперечення в інших членів громади [2, с.119].

Автор наголошував на відвертості представників цієї етнографічної групи, які, “зустрівшись, обмінюються дотепами, а опісля розповідають один одному новини. При відповідній нагоді забавляються загадками, співають легких пісень або переходять до оповідань. Хід розмови поміж чоловіками звичайно серйозний, поважний, бесіда рідко коли переривається голосним сміхом. Жінки – щебетливі, жваві й веселі. Чоловіки і жінки однаково дуже рухливі і спритні, тільки похилий вік робить їх дещо повільнішими. Через те бойки під час розмови дуже сильно жестикулюють. Крім відповідної рухливості рис обличчя і безперервного розмахування руками, у них міняється навіть звучання голосу. Ця динамічність – характерна риса гірського життя. Відповідним колоритом відзначається і мова бойків. У її уривчастості, крикливості з деякою грубуватістю жваво і сильно відлунує гомін життя, що наче проривається крізь скелясті гори” [2, с.119].

Як стверджував дослідник, бойки люблять співати й розповідати. У кожному селі є кілька співаків, які у вільну хвилину розважають людей. Ці чоловіки користуються особливою повагою й популярністю, виділяються надзвичайною пам'яттю, оскільки до кожної пісні вміють часто додати переказ про її походження й життєву основу. Охоче співають і жінки, але їхні пісні легкі, в основному любовного змісту. Молодь співає здебільшого короткі пісні – “співанки”, які виконуються переважно при колових танцях і на вечорницях. Навіть малі діти часто виявляють велику цікавість до музичної творчості [2, с.123].

Автор наголошував, що бойки дуже релігійні й послідовні щодо дотримання християнських обрядів, і відповідно до цього відзначають усі свята й родинні урочистості [7, с.41].

Цікаво відобразилася етнопсихологія бойків в їхніх демонологічних уявленнях. Як писав І.Вагилевич, одним із персонажів бойківської демонології є дідьки, рідше – діди, а також – дьоди, духи-опікуни домашнього вогнища. Вони бувають домашні й здичавілі. Саме останні є особливо небезпечними. У народній уяві вони зазвичай постають в образі панича-німця, тобто в німецькому чи, властиво, французькому, фраку, коротких і вузьких штанах, з капелюхом на голові, запаленою люлькою в роті й зеленими палаючими очима [2, с.127].

На наш погляд, важливим є питання, чому ж дідько виступає не в добре знайомій бойкам сільській одежі, а в одязі європейського (міського) крою. Це можна пояснити нетерпимістю до місцевих дідичів, управителів їхніх маєтків, євреїв-корчмарів, які надавали перевагу саме такій ноші. Це – типовий приклад вираження етнічних упереджень** і формування так званого етнічного стереотипу (від грец. “stereotype”: “stereos”

* Цю особливість, яка виражається в нелюбові до прикрас, байдужості до яскравих кольорів (на відміну від гуцулів), підкреслював згодом І.Франко в праці “Етнографічна експедиція на Бойківщину” [16, с.87].

** Етнічне упередження – соціально-психологічна установка негативного характеру щодо інших етносів і конкретних представників цих етносів. Має характер стереотипу й перешкоджає адекватному сприйняттю певних етнічних спільнот й осіб [5].

– твердий, міцний і “typos” – форма, зразок, відбиток) – твердої, схематизованої, емоційно забарвленої, стандартної думки про соціальні групи чи про окремих індивідів як представників цих груп [5; 13].

Нетерпимість до влади виявлялася й у тому, що Бойківщина, як вважають історики, упродовж століть була притулком для переслідуваних феодалами бунтівників. Недаремно ж серед шляхти колись існувала приповідка: “З бойка слуги не буде” [11].

На думку І.Вагилевича, опришківство було часткою загального гайдамацького життя населення Карпат, стародавньою життєвою школою найенергійнішої молоді. “І бойки колись активно входили у течію цього життя, і в них був герой Добошук зі своїми численими легенями, котрі, згідно з легендами, майже всі походили з бойків. У нинішніх часах опришківство є предметом милих згадок минувшини. І тепер кожний бойко в душі виправдовує опришків... Нині вже дуже рідко трапляються випадки розбійництва між бойками. Тільки інколи буйна сила і спритність, поєднані в більшій мірі з гордістю, ніж з жадобою наживи, спонукують молодих чабанів пускатися на розбій, але то в малій кількості і у близькому сусідстві” [2, с.127].

Автор зазначає, що умови гірського життя роблять бойків легковажними з точки зору суспільного співіснування: звідси й схильність до закоханості в жінок, і любов до пастушого й опришківського бурлакування в чоловіків [2, с.129–130].

Загалом, згідно з висновками І.Вагилевича, бойки – горяни гордої і твердої вдачі, а тому їм властива схильність до переборщування й суперечок [2, с.129]. Підтвердження цьому знаходимо в спогадах Т.Мацьківа, який у 30-х рр. ХХ ст. працював суддею в м. Долина – повітовому центрі Станіславівського воєводства. Він писав, що у своїй роботі найбільше стикався зі скаргами “писківками” – дрібними судовими справами за землю та образу честі (“гонору”). Саме через образи, нанесені родичами чи односельчанами, чимало селян марнувало свої статки на судові засідання й адвокатів [14, с.105].

Горяни-бойки відзначалися особливою схильністю до різних промислів. Широкого розвитку набули ремесла, які мали переважно землеробсько-господарський характер, а відтак займали помітне місце в повсякденному побуті бойків. Тому не без підстав твердив, що “майже кожний бойко є теслярем і будівельником, так само кожна бойкиня є пралею і ткалею”^{*} [2, с.129].

Бойки славилися вигодовілею волів на продаж, торгівлею горіхами, сливами, сукном, рогатою худобою й постійно розширювали межі своєї діяльності. “Важка невдячна земля своєю неврожайністю здавна привчила їх бути постійно діяльними, навчила їх промислу і ремесел. Цим зумовлений і їх стан ніби на межі між рільниками і моторними ремісниками-міщанами... У торгівлі вони більш пожадливі, ніж добродішні. І це можна закинути їм як істотну ваду. Однак подібну жадібність можна помітити в усіх купців – як неодмінний наслідок впливу самого духу даного промислу” [2, с.130].

Купецька жадібність на перше місце виступає в зафіксованих на Бойківщині легендах про золотоносні струмки та закопані скарби [2, с.130]. До них відноситься й легенда про первісний розподіл промислу, яка за своїм походженням, можливо, належить до найстародавніших: “Колись у давнину народ розмножився так, що немав з чого жити в своїй країні. Тоді Бог роздав кожному батькові роду певну галузь промислу, котра мала служити його нащадкам засобом до життя. І праотець бойків одержав свою галузь промислу, але запізнився, оскільки праотець євреїв узяв для своїх потомків усю торгівлю, а для бойків залишилося тільки крамарство” [2, с.130].

Із спостережень І.Вагилевича випливає думка про консерватизм представників цієї етнографічної групи. Цю ж рису характеру бойків відмічав у своїй “Автобіографії”

^{*} Аналогічні висновки стосовно господарності бойків зробив у ході етнографічної експедиції 1904 р. І.Франко. Як писав Каменярь, у стайні й коморі “тішить око різноманітність і своєрідність складених там предметів і господарських знарядь, що, незважаючи на свій примітивний характер, справляють враження старанності, порядку і помітної практичної доцільності” [16, с.93].

(1896) відомий етнограф, автор 325 публікацій із життя бойків, довголітній парох с. Мшанець Старосамбірського повіту о. М.Зубрицький. Дослідник наголошував, що селяни “дуже сего не люблять, що комусь забагаєся виходити поза звичайну дорогу життя в селі, якось їм те все ненависне” [1, арк.26]. Своє твердження він проілюстрував на прикладі одного випадку. Місцеві жінки носили так звані “мальованки” (спідниці з домотканого полотна із нанесеним за допомогою трафарету на них малюнком), які розфарбовували переважно євреї. Священик вирішив заохотити когось із своїх парафіян до цієї справи й навіть надрукував повідомлення про це в газеті “Діло” за 1889 р. Йому погодився допомогти о. Володимир Микитка із с. Купчинці поблизу Тернополя. Туди М.Зубрицький направив навчатися новому ремеслу одного селянина. І хоча той потім “малював” спідниці не гірші, аніж інші майстри, усе ж таки не міг догодити місцевим господарям [1, арк.26].

Крім цього, докази консервативності характеру бойків знаходимо в статті М.Зубрицького “Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського повіта”. У ній священик писав, що люди насторожено ставляться до імені, яке раніше не зустрічалося в цьому населеному пункті, так само як і до імені, власник якого осоромив себе перед громадою [6, с.142].

Водночас І.Франко також наголошував на впертості й консерватизмі бойків. Як доказ він навів курйозний випадок із розпорядженням турківського старости, який наказав звести димарі в курних хатах. Селяни збудували їх із дерева та глини, але не підвели до печей, тому всі оселі залишились, як і раніше, курними. Коли ж у Турці з’явився новий, менш вимогливий староста, усі бойки скинули “обридливі опудала” з дахів [16, с.85–86].

Серед найбільших вад бойків І.Вагилевич називав пияцтво. Він зазначив, що, мабуть, немає господаря, який не був би змушений щороку відвести корчмареві пару волів за горілку [2, с.130]. Жебрацтво не було надто поширеним явищем. Якщо хтось збіднів, йому допомагала родина чи сусіди, і лише під час голодних років убогі розходилися по селах, однак здобували собі засоби існування більше власною працею, аніж старцюванням. Загалом жебрацтво вважалося у бойків нечесним заняттям, старцювання по селах і між сусідами викликало докори й погорду [2, с.128].

На завершення своєї розвідки автор ніби підсумував: у чистих душах бойків глибоко вкоренилася простота укладу життя й звичаїв. Вони шанують літніх людей, думка та воля яких мають незаперечний авторитет, дуже гостинні, щирі й відверті. Основні риси їхнього характеру такі ж, як в інших слов’ян, тільки місцевість і спосіб заняття наклали на них певний відбиток [2, с.130].

Отже, у праці “Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині” І.Вагилевич дав доволі вичерпну характеристику етнопсихології бойків, яка часто збігається з думками інших відомих дослідників Бойківщини кінця XIX – початку XX ст. Серед властивих цій етнографічній групі рис він насамперед виділив: упертість, наполегливість і завзятість, консерватизм, підприємливість, господарність, ощадність, практицизм, гостинність, релігійність. До негативних рис автор відніс жадібність під час ведення комерційних справ і пияцтво. Окрему увагу він приділив неабияким музичним здібностям бойків та їхньому вмінню оповідати.

1. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, ф. 206, спр. 922, п. 27 (Зубрицький М. Автобіографія, 1898 р.), 30 арк.
2. Вагилевич І. Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині / І. Вагилевич // Жовтень. – 1978. – № 12. – С. 117–130.
3. Дем’ян Г. Іван Вагилевич – історик і народознавець / Г. Дем’ян. – К. : Наук. думка, 1993. – 152 с.
4. Дем’ян Г. Народознавча спадщина Івана Вагилевича / Г. Дем’ян // Народна творчість та етнографія. – 1985. – № 1. – С. 41–45.
5. Етнічний довідник: поняття і терміни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/glossary/index.html>.

6. Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіта / М. Зубрицький // Записки НТШ. – Львів, 1907. – Т. 79, кн. 5. – С. 142–154.
7. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини / Р. Кирчів. – К. : Наук. думка, 1978. – 174 с.
8. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Р. Кирчів. – К. : Наук. думка, 1990. – 339 с.
9. Кирчів Р. Піонер українського карпатознавства: про розвідку Івана Вагилевича “Бойки, русько-слов’янський люд у Галичині” / Р. Кирчів // Жовтень. – 1978. – № 12. – С. 112–116.
10. Кляшторна Н. Байка про бойка / Н. Кляшторна. – К. : Макрос, 2010. – 48 с.
11. Кляшторна Н. Бойківське коріння – ознака фанатизму [Електронний ресурс] / Н. Кляшторна. – Режим доступу : <http://www.haidamaka.org.ua/0113.html>.
12. Кляшторна Н. Слово про бойка / Н. Кляшторна. – Львів : Свічадо, 2012. – 32 с.
13. Крысько В. Этническая психология [Електронний ресурс] / В. Крысько. – М. : Изд. центр “Академия”, 2002. – 320 с. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/krusko/02.php.
14. Мацьків Т. З-над Дністра на канадські прерії: мій життєвий шлях / Т. Мацьків. – Едмонтон, 1963. – 208 с.
15. Скорик М. Про назву “Бойки” / М. Скорик // Літопис Бойківщини: записки, присвячені дослідям історії, культури й побуту бойківського племені. – Перевид. часопису. – Вип. 1 : Ч. 1, 2 за 1931–1933 р. – Львів, 2005. – С. 32–46.
16. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Зібрання творів : у 50-ти т. / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 68–99.
17. Bielowski A. Pokucie / A. Bielowski // Czas. Dodatek miesięczny. – Kraków, 1857. – S. 653–734.

На основе труда известного этнографа И.Вагилевича раскрыты особенности этнопсихологии бойков. Значительное внимание также обращено на духовную и материальную культуру, общественную жизнь представителей этой этнографической группы. Изучены свойственные бойкам консерватизм, упрямство и настойчивость, скупость, предприимчивость и религиозность.

Ключевые слова: бойки, этнопсихология, Галиция.

On the basis of article of the known ethnographer I.Vagilevich the features of ethnopsychology of boikies are exposed. Considerable attention is also turned on a spiritual and material culture, public life of representatives of this ethnographic group. The conservatism, obstinacy and persistence, thrift, enterprise and religiousness of boikies has been investigated there.

Keywords: boikies, ethnopsychology, Galychina.